

справядлівасць, мацярынская чуласць і спагадлівасць да людзей. Праз гэты вобраз сцвярджаецца і важная для У. Гніламёдава ідэя славянскага адзінства.

У новым рамане на першы план выходзіць аўтабіяграфічны вобраз Валодзі Платонава – тыповага для Беларусі 50-х гадоў маладога інтэлігента, наіўнага, чыстага душой, захопленага навукай. Гэты твор мае адзнакі прыватнай хронікі з выразным лірычным кампанентам.

У прозе У. Гніламёдава з дапамогай разнастайных мастацкіх прыёмаў створаны яркія тыпы нацыянальнага характару беларусаў, якія дапамагаюць лепш зразумець заканамернасці нацыянальнай гісторыі і перспектывы далейшага развіцця беларускага грамадства.

У выніку даследавання цыкла гістарычных раманаў можна вылучыць наступныя асаблівасці індывідуальнага мастацкага стылю У. Гніламёдава:

1) маштабнае эпічнае асэнсаванне лёсавызначальных гістарычных падзей XX стагоддзя праз жыццё канкрэтнай сялянскай сям’і;

2) стварэнне пераканальных беларускіх нацыянальных характараў, для чаго выкарыстаны разнастайныя прыёмы стварэння вобраза-персанажа;

3) майстэрства пабудовы сюжэту і выкарыстанне шматлікіх прыёмаў падтрымання чытацкай зацікаўленасці;

4) жанравая разнастайнасць твораў (розныя творы маюць адзнакі рамана-падарожжа, рамана-хронікі, сацыяльна-бытавога рамана і нават дэтэктыву);

5) шырокае выкарыстанне і цытаванне ў мастацкіх творах (асабліва ў рамане “Расія”) гістарычных дакументаў;

6) моўнае майстэрства апавядальніка, які шырока і дарэчна выкарыстоўвае дыялектызмы, іншамоўную лексіку, індывідуалізацыю мовы персанажаў;

7) аўтабіяграфізм твораў.

Заклучэнне. У. Гніламёдаў – яркая мастацкая індывідуальнасць, якая займае вядучае месца ў сучасным літаратурным працэсе. У яго раманах знайшла высокамастацкае ўвасабленне адна з вядучых тэндэнцый сённяшняй прозы – імкненне да маштабнага эпічнага ўвасаблення народнага жыцця.

1. Гніламёдаў, У. Уліс трапіць у Расію / У. Гніламёдаў // Літаратура і мастацтва. – 2007. – 19 кастр. – С. 4

2. Гніламёдаў, У. Вяртанне / У. Гніламёдаў // Мінск: Мастацкая літаратура, 2008. – 429 с.

СТРУКТУРНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ПРОСТЫХ МІКРАТАПОНІМАЎ ВІЦЕБШЧЫНЫ

Г.К. Семянькова

Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

На сённяшні дзень мовазнаўцы гавораць пра неабходнасць больш глыбокага вывучэння тапаніміі (і мікратапаніміі ў тым ліку) рэгіёнаў Беларусі. Праблемы рэгіянальнай мікратапаніміі застаюцца пакуль што недастаткова распрацаванымі: у прыватнасці, няма спецыяльнага даследавання, прысвечанага дэталёваму разгляду мікратапаніміі Віцебскай вобласці. Пытанне патрабуе ўвагі яшчэ і таму, што ў мікратапонімах адлюстроўваюцца не толькі моўныя рысы людзей, але і факты гісторыі народа, асаблівасці жыццёвага ўкладу і светаўспрымання беларусаў, іх творчыя здольнасці. Па прычыне бытавання ў вуснай мове, адсутнасці кадыфікацыі мікратапаніміі матэрыял з цягам часу бяспследна знікае, таму сабраць і захаваць яго – надзвычай важная задача. У сувязі са сказаным *актуальнасць* прапанаванага артыкула ўяўляецца нам відавочнай.

Мэта артыкула – выяўленне і апісанне асаблівасцяў структуры простых мікратапонімаў Віцебшчыны.

Матэрыял і метады. Матэрыялам паслужылі прыклады (агульная колькасць – больш за 150 адзінак), сабраныя ў 2008-2020 гг. на тэрыторыі Віцебскага, Аршанскага, Глыбоцкага раёнаў Віцебскай вобласці шляхам апытання мясцовых сельскіх жыхароў. Выкарыстаны апісальны *метады* даследавання.

Сельская мікратапанімія ў якасці аб’екта даследавання абрана не выпадкова, бо яна ў значнай ступені больш багатая і кансерватыўная, чым гарадская. Так, у сельскай мікратапаніміі прадстаўлены розныя класы аб’ектаў (мікрагідронімы, мікрааронімы і інш.), а гарадскую

ўтвараюць у асноўным назвы вуліц, асобных збудаванняў або частак горада. Сельская мікратапанімія складалася натуральным шляхам, выконваючы не толькі арыентацыйную, але і ў пэўнай ступені эстэтычную функцыю, арганізуючы жыццёвую прастору селяніна, таму яна вобразная і экспрэсіўная. Гарадскія ж мікратапанімы ў большасці створаны штучна, яны менш вобразныя, часам ідэалагічна маркіраваныя.

Вынікі і іх абмеркаванне. Простыя мікратапанімы – найменні, якія ўяўляюць сабой адно самастойнае слова. На тэрыторыі Віцебскай вобласці простыя і састаўныя мікратапанімы складаюць прыкладна аднолькавыя ў колькасных адносінах групы. Сярод простых вылучаецца дзве групы: 1) мікратапанімы, якія па форме супадаюць з назоўнікамі: *Вятрбўка, Кар'ёршчына, Масцішча*; 2) мікратапанімы, што маюць форму прыметніка: *Кагальнае, Кўраўшчыннае, Татарскія*.

Мікратапанімам-назоўнікам належыць пераважная большасць (95% ад усіх простых). Адносячыся да ўласных імён, такія найменні губляюць здольнасць змяняцца па ліках: яны ўжываюцца толькі ў форме адзіночнага (*Пунішча, Цаліна*) ці множнага (*Данілёўкі, Лажані*) ліку.

На Віцебшчыне назвы, якія маюць форму адзіночнага ліку, пераважаюць над множналікавымі найменнямі. Сярод іх вылучаюцца наступныя групы:

- 1) мікратапанімы, утвораныя семантычным шляхам;
- 2) суфіксальныя дэрываты;
- 3) прэфіксальныя ўтварэнні;
- 4) прэфіксальна-суфіксальныя дэрываты.

Да семантычных дэрыватаў адносяцца мікратапанімы, утвораныя ад агульных і ўласных назоўнікаў без удзелу спецыяльных тапанімных фармантаў. Асноўную большасць такіх онімаў складаюць адзінкі, што дублююць апелятывы: *Базар, Бар'ёр, Біржа, Замак, Кар'ёр, Масты, Рагаткі, Ракета, Рóшча, Штаны*. Семантычныя дэрываты – вынік пераасэнсавання агульных назоўнікаў з вытворнай асновай і наступнымі суфіксамі:

-ішч- (у мікратапаніміі названы суфікс замацаваўся дзякуючы функцыі абазначаць месца, дзе знаходзіцца або знаходзілася тое, пра што гаворыцца ва ўтваральнай аснове. Прычым у мікратапаніміі ён больш ранні, чым у айканіміі [1, с. 146]. На Віцебшчыне зафіксаваны назвы *Масцішча* (частка берага возера), *Пагарэлішча* (поле), *Пунішча* (поле). Як і ў іншых месцах Беларусі, гэта агульныя назоўнікі, выкарыстаныя ў значэнні мікратапанімаў),

-анк- / **-янк-** (як вядома, “пераасэнсаванні на **-анк(а)** / **-янк(а)** паводле паходжання – гідронімы і апелятывы” [1, с. 142]. На Віцебшчыне мікратапанімам з названым суфіксам з’яўляецца найменне *Селякцяўнка* (ручай) < ад назвы вёскі *Селякто*),

-ушк- (*Хітрўшка* – частка вёскі),

-ік- (*Мосцікі* – частка берага возера) і інш.

Да мікратапанімаў, утвораных суфіксальным спосабам, адносяцца адзінкі, што маюць у складзе тапанімныя фарманты **-оўк-**, **-авацік**, **-інец**, **-іц-**, **-шчын-**.

На Віцебшчыне самым прадуктыўным з’яўляецца фармант **-шчын(а)**. Пераважная большасць мікратапанімаў з такім суфіксам адантрапанімнага паходжання ад хрысціянскіх імён (*Дзямідаўшчына* < Дзямід, *Мікольшчына* < Мікола) і ад прозвішчаў (*Аўтухоўшчына* < Аўтухоў, *Сувораўшчына* < Сувораў). Частка найменняў на **-шчын(а)** утрымлівае ў сваім складзе апелятыўныя асновы (*Барсукоўшчына, Кар'ёршчына, Спіртоўшчына, Сталоўшчына*).

Мікратапанімы з іншымі фармантамі не вылучаюцца высокай частотнасцю. Сярод такіх онімаў зафіксаваны адзінкавыя найменні на **-оўк-**: *Вятрбўка* (поле) < вецер, **-авацік**: *Пескавацік* (пляж) < пясок, **-інец**: *Селякцінец* (лес) < айконім *Селякто*, **-іц-**: *Цямніцы* (балота) < цёмны.

Мікратапанімы прэфіксальнага і прэфіксальна-суфіксальнага (у тым ліку прэфіксальна-нульсуфіксальнага) утварэння з’яўляюцца назвамі-арыенцірамі, якія характарызуюць месца размяшчэння мікрааб’екта ў адносінах да іншага геаграфічнага аб’екта: *Задубрава, Забалоце, Падлессе*. Такія прэфіксальныя і прэфіксальна-суфіксальныя дэрываты генетычна звязаны з прыназоўнікавымі канструкцыямі: *Задубрава* ‘за дубравай’, *Забалоце* ‘за балотам’, *Падлессе* ‘пад лесам’. Названыя і падобныя да іх мікратапанімы не даюць характарыстыкі аб’екта называння, а толькі ўказваюць на асаблівасці яго размяшчэння ў дачыненні да іншых аб’ектаў.

Адпаведнасць прыведзеных вышэй назваў прыназоўніковым канструкцыям выяўляецца і ў мове мясцовых жыхароў, якія, ставячы такія адзінкі ва ўскосным склоне, замест прыстаўкі ўжываюць прыназоўнік: лес *Забалоцце*, але сена касілі *За балотам*, а не на *Забалоцці*.

Колькасныя суадносіны адзінак, утвораных семантычным, суфіксальным, прэфіксальным, прэфіксальна-суфіксальным спосабамі, выглядаюць наступным чынам: 56 : 18 : 1 : 2.

Мікратапонімы-прыметнікі з'яўляюцца нешматлікімі па колькасці, яны маюць форму ніякага роду адзіночнага ліку: *Кагальнае* (возера), *Кўраўшчыннае* (поле, знаходзіцца побач з вёскай Кураўшчына), *Чорнае* (лес, былы тарфянік, які выгараў) або множнага ліку: *Татарскія* (урочышча, месца былой вёскі Татарскія). Род мікратапонімаў (*Кагальнае*, *Кўраўшчыннае*) звязаны з родам агульнай назвы (возера, поле), якая з цягам часу, магчыма, была страчана ў сувязі з дзеяннем закона эканоміі моўных сродкаў.

Заклучэнне. Такім чынам, для Віцебскай вобласці простыя і састаўныя мікратапонімы ўласцівы ў аднолькавай ступені. Сярод простых пераважную большасць складаюць найменні-назоўнікі. Мікратапонімы, якія па форме супадаюць з прыметнікамі, з'яўляюцца адзінкавымі.

Простыя мікратапонімы найчасцей утвараюцца шляхам пераасэнсавання (анімізацыі) апелятываў (73% ад усіх простых найменняў), радзей – суфіксальным спосабам (23%), надзвычай рэдка – прэфіксальным і прэфіксальна-суфіксальным (у тым ліку прэфіксальна-нульсуфіксальным) спосабамі (1% і 3% адпаведна). Самым прадуктыўным з усіх выяўленых фармантаў з'яўляецца суфікс *-шчын-*.

1. Емельяновіч, В.М. Структурныя тыпы мікратапонімаў-назоўнікаў: на матэрыяле Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці / В.М. Емельяновіч // Беларуская анамастыка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1981. – Вып. 2. – С. 139-160.

АРТЕФАКТЫ В ПОВЕСТИ-СКАЗКЕ Л. ЛАГИНА «СТАРИК ХОТТАБЫЧ»: СЕМАНТИКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Т.И. Синкевич

Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова

Любое имя – это определенный знак культуры, благодаря которому происходит расширение наших фоновых знаний, того информационного поля, в котором этот знак существует. Д. С. Лихачев отмечал: «... Надо всегда помнить, что найденное – ничтожная часть пропавшего... Никогда не известно, что именно пропало, а считать пропавшее не существовавшим и не вводить на это поправки – ошибка, приводящая заведомо к неправильным выводам» [1, 234]. Любое произведение – продукт эпохи, оно само по себе знак, артефакт. На наш взгляд, возвращение к знаковым произведениям всегда *актуально*, ибо происходит переосмысление фактов и событий, культурных ценностей, традиций.

Цель статьи – указать на артефакты, искусственно созданные писателем в его произведении, и определить их культурологическую ценность для нашей эпохи.

Материалы и методы. Объектом исследования послужила повесть-сказка Л.Лагина «Старик Хоттабыч», откуда методом сплошной выборки был извлечен материал для анализа. Нами используется в работе описательный метод, количественный метод, метод лингвистического комментария.

Результаты и их обсуждение. Витебщина дала миру много известных имен, среди которых и имя писателя Л.Лагина. Его рождение и жизнь связаны с нынешней ул. Толстого, 5 (ранее Подвинская ул.), здесь 21 ноября (4 декабря) 1903 года в еврейской небогатой семье Иосифа Гинзбурга и Ханы появился на свет первенец. Его нарекли именем Лазарь в честь деда. В Витебске в это время на 17 церквей приходилась 51 синагога. По переписи 1897 года в городе было 65719 жителей, из которых евреи составляли 34420 человек [2, 645-646]. У мальчика были огромные способности и тяга к знаниям, но прославил его именно эта повесть-сказка, которую читают с удовольствием и сейчас, находят в ней интересные факты из истории еврейского народа, а также артефакты, отсылающие нас к культуре и традициям многих народов мира. Лазарь Лагин – это псевдоним, полученный из первых слогов имени и фамилии: Ла+ Гин. Как и многие его предшественники, он с любовью увековечил образ родного города, вложив в уста героев книг воспоминания: «Мама утром ведет меня за ручку по переулку. В морозном воздухе